

XALQ CHOLG'ULARIDA IJROCHILIK

Mamatqulov Muhammadjon

Maqom xonandaligi kafedrasida katta o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14792718>

Annotatsiya. Bu maqolada xalq cholg'ularida ijrochilik, ijrochilik holati, ijro dasturini shakllantirish haqida so'z etilgan.

Kalit so'zlar: cholg'u, ijrochilik, xor dirijyorligi, vokal san'ati, an'anaviy.

PERFORMANCE ON FOLK INSTRUMENTS

Abstract. This article discusses the performance on folk instruments, the state of performance, and the formation of a performance program.

Keywords: instrument, performance, choir conducting, vocal art, traditional.

ИСПОЛНЕНИЕ НА НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТАХ

Аннотация. В данной статье говорится об исполнительстве на народных инструментах, состоянии исполнительства, формировании исполнительской программы.

Ключевые слова: инструмент, исполнение, хоровое дирижирование, вокальное искусство, традиции.

Xalq cholg'ulari muayyan cholg'uda ijro etish sir-asrorlarini o'rgatib borishdan iborat.

Ma'lumki, barcha fanlar o'zining asosiy tushunchalariga ega bo'lib, ular aynan u yoki bu sohaga tegishli bo'lgan holda, muayyan soha masalalarini to'liq ochib berishda muhim vositalardan biri hisoblanadi. Ana shunday sohalardan biri - zamonaviy musiqa san'ati ham bir qancha turlarga tarmoqlanib, uning barcha yo'nalishlari alohida rivojlanib bormoqda.

Ular: musiqa nazariyasi, musiqa tarixi, musiqa tanqidchiligi, kompozitsiya, dirijyorlikning barcha turlari (xor dirijyorligi, xalq cholg'ulari, simfonik, estrada, damli cholg'ular orkestrlari dirijyorligi), vokal san'ati, an'anaviy xonandalik san'ati, cholg'u ijrochiligi (barcha cholg'ular bo'yicha), estrada cholg'u va vokal san'ati, elektromusiqa, musiqa ijrochiligining zamonaviy yo'nalishlari (jaz musiqasi, rok, pop yo'nalishlari) kabi juda keng qamrovli sohalarni o'zida mujassam etadi. Musiqaning barcha sohalariga tegishli bo'lgan nota, nota yo'li, kuy sur'ati, musiqiy xotira, musiqiy shakl, musiqiy terminlarning barchasi, musiqiy janrlar, kompozitorlar ijodiyoti, frazirovka, badihago'ylik, kompozitsiya, improvizatsiya, dinamika, dirijyorlik, auktakt, melizmlar, artikulyatsiya, ekspozitsiya, rivojlov, repriza, ijro madaniyati, ijro repertuari, konsert ijrochiligi kabi ko'plab tushunchalar musiqa ilmining asosiy tushunchalari bo'lib, ular aynan sohaga oid bo'lgan fikr va ma'lumotlarni ifoda etishda qo'llanilishi sir emas, albatta.

Xalq cholg'ularida ijrochilik fanining asosiy tushunchalari esa musiqa ilmining barcha tushunchalari bilan birga aynan cholg'u ijrochiligi, xususan, milliy cholg'ularda o'qitishning

aksariyat ijrochilik bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos jihatlarini o'zida aks ettiradi. Ular: milliy cholg'ular; cholg'ular oilasi; cholg'u, sozlash; ijrochilik holati; tovush hosil qilish va uni boshqarish; mizrobli sozlar; urma-zarbli, urma-torli cholg'ular; zarblar; tremolo; yakka zarb; bilak zarb; bidratma; sayqal; molish; kashish; kamon; pozitsiya; applikatura asoslari; chap qo'l tezligi; o'ng qo'l xususiyatlari; kadensiya; etyud; gamma; ansambl; orkestr; musiqiy bezaklar; va hokazolar. Ushbu tushunchalarning mazmun-mohiyati cholg'uda ijro etish sir- asrorlarini o'zlashtirish masalalarini ifodalashdan iborat. Musiqiy ta'limning xalq cholg'ularida ijrochilik yo'nalishi bo'yicha olib boriladigan darslarda ana shu tushunchalar orqali talabalarga mavzular, amaliy mashg'ulotlar, ko'nikma va malakalar o'rgatib boriladi. Ular nazariy bilimlar bilan bevosita bog'liq bo'lsada, ko'proq amaliy ahamiyat kasb etadi. Chunki cholg'ularda ijro etish san'atini amaliy mashqlar, tinimsiz shug'ullanish, ijodiy izlanishlar orqaligina o'zlashtirish mumkin. Amaliy mashg'ulotlarda olib boriladigan darslar ham asosiy tushunchalar orqali amalga oshirilib, talabalarning ijro mahoratini rivojlantirib borishda muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Konservatoriyaning birinchi kursiga xalq cholg'ulari yo'nalishi bo'yicha o'qishga kirgan talaba ixtisoslik bo'yicha dastlabki darsga kirganda albatta, o'qituvchi talaba bilan o'zaro suhbat qiladi. Bunda talabaning oliy ta'limgacha bo'lgan o'rta ta'lim muassasasida olgan bilimlari tekshirib ko'riladi. So'ngra talaba o'z cholg'usini yaxshilab sozlashi va ustoz talab qilgan bir nechta asarlarni ijro qilib berishi talab etiladi. Ijro natijasidan talabaning ixtisoslik bo'yicha olgan bilim va ko'nikmalari aniqlab olinadi. Shuningdek, uning dunyoqarashi, bilimlari, ijrochilik mahorati, qobiliyati, imkoniyatlari chamalab olinishi kerak bo'ladi. Bu o'z navbatida talabaning butun kurs uchun shakllantirilishi lozim bo'lgan ijro dasturiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Ya'ni, aynan talabaning qobiliyati va ijro ko'nikmalarini hisobga olgan holda ijro dasturi shakllantiriladi. Bunda albatta, o'quv rejasidagi va kafedradagi mavjud talablar asosida dastur shakllantirilishi talab etiladi.

Xalq cholg'ulari yo'nalishi bo'yicha konservatoriya o'qishga qabul qilingan talaba ixtisoslik bo'yicha birinchi darslarni yana o'sha ijrochilik holati bo'yicha ko'nikmalarini takomillashtirishdan boshlaydi. Sababi, cholg'ularda o'qitish ishida dastlab cholg'uni to'g'ri ushlash, o'ng va chap qo'llarning to'g'ri qo'yilishi, cholg'uga nisbatan to'g'ri joylashish, tana qismlarining erkinligi kabi ko'nikmalarning o'zlashtirilishi va aynan mana shu ijrochilik holati keyinchalik mohir sozanda darajasiga erishishda eng asosiy omillardan biri ekanligidir. Bunday ko'nikmalar musiqiy ta'limning ilk bosqichida, ya'ni, Bolalar musiqa va san'at maktabida shakllantirilsada, bu holatga yetarlicha e'tibor bermaslik natijasida keyinchalik yuzaga keladigan jiddiy kamchiliklar ta'limning aynan konservatoriya bosqichida ham ishlash talab etiladigan jiddiy masalalardan biri bo'lib qoladi.

Konservatoriyaga o'qishga kirgan talaba ma'lum darajada bilim va ko'nikmalarga ega bo'lsada, uning ijrochilik holatida ayrim nuqsonlar ko'zga tashlanadi. Tajribada kuzatilishicha, ko'pincha ayrim murakkab passajlar, asarning murakkab qismlari qancha shug'ullanilmasin, talab darajasidagi ijroga erishib bo'lmaydi. Bunga aynan chap yoki o'ng qo'lning nuqsonlari sabab bo'layotganligiga aksariyat hollarda mutaxassislar ko'p e'tibor qaratishmaydi. Ana shunday nuqsonlardan biri bu chap qo'l barmoqlarning rubob dastasiga perpendikulyar qo'yilishidir. Bunda chap qo'l barmoqlari oldinga chiqib ketishi natijasida dasta kaftga qo'yiladi va barmoqlarning erkin harakatlanishi chegaralanib qoladi. Ayniqsa oddiy gammada yoki passaj ijrosida pozitsiya almashinishida tovushning, ya'ni musiqa ohanglarining "uzilib" qolishi yuzaga keladi.

Talaba qancha ko'p shug'ullanmasin baribir tekis tovush eshitilishiga erisha olmaydi.

Bundan tashqari barmoqlarning dasta pardalarini sezishi ham kamayadi. Chunki barmoq pardani tik bosadi. Bu esa tovushni sifatli sadolantirish, sadolanish davomiyligini his qilish, tovushlarni biridan ikkinchisiga "olib o'tish", milliy musiqiy bezaklar - "bidratma", "to'lqinlatish", "molish", "kashish", "glissando" ijrosini o'zlashtira olmaslikka olib keladi.

Birgina shu kamchilik barmoqlarni tordan torga o'tishini qiyinlashtiradi, chunki bunday holatda barmoq torlarda "sirg'almasdan" balki, "sakrab" harakat qiladi, akkordlar olishni qiyinlashtiradi, chunki barmoqlar oldinga chiqib ketganligi ularning almashishini qiyinlashtiradi. Kuzatiladigan kamchiliklardan yana biri bu chap qo'l barmoqlarining dastadan ko'tarilib ketishi, yoki pastga tushib ketishidir. Bu holatda ham ijro texnikasi pasayadi, tovushlar tekisligi buziladi. Chunki barmoq har bir notani bosish uchun alohida ortiqcha vaqt sarflaydi. Yoki o'ng qo'lda uchraydigan kamchiliklardan hisoblangan - rubob kosasi holatining noto'g'riligidir. Bunda o'ng qo'l oldinga chiqib, yoki orqaroq tortilib qolishi tovushning bo'g'iq yoki quruq jaranglashiga sabab bo'ladi.

Rubob kosasi noto'g'ri ushlanganda kosa ichkariga kirib qolishi yoki bir oz oldinga chiqib qolishi natijasida kosa mustahkam ushlanmasligi, uning doimo qimirlab turishi oqibatida o'ng qo'l kuchining kamayishiga, qiyin shtrixlarda tovush yomon chiqishiga, sozandaning tez charchab qolishiga sabab bo'ladi. Kosa noto'g'ri ushlanishi rubob dastasining yuqoriga ko'tarilib ketishiga yoki yuqori pozitsiyalarda chap qo'l barmoqlari harakatlarining cheklanishiga olib keladi. O'ng qo'l holatida mizrob(mediator) ushlashda ko'zga tashlanadigan kamchilik – bu bosh barmoqning holati bo'lib, unda bo'g'inlarning bukilmasligi qolgan barmoqlarning ham noto'g'ri joylashishi ko'zga tashlanadi. Bu holat mizrobni yaxshi sezilmaslikka, tovush kuchi va sifatining kamayishiga, uzoq vaqt ijro eta olmaslikka, ijro paytida mizrobni boshqara olmaslikka olib keladi.

Ayrim hollarda esa hatto ijro paytida mizrobni qo'ldan tushirib yuborish holatlariga ham olib keladi. Talabada yuqoridagi nuqsonlar mavjud bo'lar ekan, u yuqori ijro texnikasiga erisha olmaydi.

Demak, qashqar rubobda ijro mahoratini takomillashtirish jarayonida dastlabki amalga oshiriladigan ish bu- ijrochilik holatini to'g'rilash bo'lib, uni o'qituvchining qat'iy nazorati ostida muayyan vaqt davomida amalga oshirish samarali natijaga olib keladi.

REFERENCES

1. Seitjanova K. FROM THE HISTORY OF CHORAL PERFORMANCE //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 10. – C. 690-692.
2. БАЙХОДЖАЕВ А., БЕКПОЛАТОВА А. SEITJANOVA Kamar //Journal of Culture and Art. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 126-130.
3. SAPARKULOVA S., SEITJANOVA K. ISTIQLOL YILLARIDA YARATILGAN ASARLARDA MILLIYLIKNI IFODA QILISHNING IJODIY DOIRASI //Journal of Culture and Art. – 2023. – T. 1. – №. 1. – C. 122-125.
4. Seitjanova K. MUSIQA DARSİ O'Z TABIATIGA KO'RA HAM SAN'AT, HAM TARBIYA DARSIDIR //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2023. – T. 3. – №. 1 Part 2. – C. 105-109.
5. Pirmatova N. XONANDALIK VA HOFIZLIK MAHORATI //Art and Design: Social Science. – 2024. – T. 4. – №. 06. – C. 24-27.
6. Pirmatova N. PROBLEMS OF VOICE ADJUSTMENT IN MAQOM SINGING EDUCATION //Archive of Conferences. – 2021. – T. 22. – №. 1. – C. 39-43.
7. Pirmatova N. FARG'ONA-TOSHKENT MAQOM YO'LLARI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 12. – C. 1294-1296.
8. Pirmatova N. ATOQLI MAQOM IJROCHILARI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 12. – C. 907-912.